

პროთეზასთან დაკავშირებული მოვლენები
თურქულში

PROTHESIS IN TURKISH

მარია ჯიქია

Marika Jikia

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: თურქული ენები, პროთეზა, ეპენტეზა
Keywords: Turkic languages, prothesis, epenthesis

თურქულ ენებს თავიანთი განვითარების განმავლობაში ყოველთვის ახასიათებდათ სრულხმოვნობა, რასაც განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ინარჩუნებენ ოდენ თურქული წარმომავლობის სიტყვებში. მარცვლის დასაწყისში ორი ან მეტი თანხმოვნის წარმოთქმა თურქული მოდგმის ადამიანთათვის გადაუღახავი არტიკულაციური მომენტია. ამის გამოა, რომ ოდენ თურქული წარმომავლობის სიტყვები მარცვალს CCV(C) შემადგენლობით არ შეიცავენ. ამავედროულად მარცვლის ბოლოს ორი თანხმოვანი არცთუ იშვიათად გვხვდება როგორც ნასესხებ, ისე საკუთრივ თურქულ სიტყვებში. შდრ. თვით ხალხის დასახელება – Türk (ანუ მარცვლის ბოლოს ორი თანხმოვანი დაძლეულია).

თანხმოვანთკომპლექსებით (ორი ან მეტი თანხმოვნით) დაწყებული ნასესხები სიტყვების ადაპტაცია თურქულ ენებში ორი გზით ხორციელდება – პროთეზითა და ეპენტეზით. მოხსენებაში მხოლოდ პროთეზას განვიხილავთ.

პროთეზა < ბერძნული prothesis ‘წინ დაყენება’ – ესაა დამატებითი ბგერის (როგორც თანხმოვნის, ასევე ხმოვნის) გაჩენა სიტყვის აბსოლუტურ დასაწყისში. თურქული ენების შემთხვევაში დამატებითი ბგერა ერთ-ერთი ვინრო ხმოვანია (i, u, ü, a) მარცვლის დასაწყისში ორთანხმოვნიან სიტყვას წინ დაემატება ვინრო ხმოვანი და ახალ მარცვალს წარმოქმნის კომპლექსის პირველ თანხმოვანთან. მაგ.: რუს. стакан – აზერბ. istakan; ფრანგ. statistique – თურქ. istatistik ‘სტატისტიკა’, იტალ. sconto – თურქ. iskonto ‘ფასდაკლება’, ინგლ. stop – თურქ. istop ‘გაჩერება’ და სხვ.

გურჯისტანის ვილაიეთის დიდ დავთარში (1595 წ.) ორი ქართული ტოპონიმი შეგვხვდა პროთეტული გათურქულებული ფორმით: ისტეფანწმინდა – استيفانزمنده İstefänzmnda<სტეფანწმინდა და ისკარბ – اسكارب iskarb < სკარები.

აქვე შევჩერდებით პროთეზის ისეთ შემთხვევაზე, როდესაც ვინრო ხმოვანი წინ დაემატება ძირს, ახალი მარცვალი წარმოიქმნება, თუმცა სიტყვა იწყება არა ორი თანხმოვნით, არამედ – ერთით, კერძოდ კი, /r/ თანხმოვნით. საკუთრივ თურქული სიტყვა /r/-თი არ იწყება: Rum – Urum’ ბერძენი; იტალ. roba – თურქ. urba ‘სამოსი, ტანსაცმე-ლი, კაბა’. არაბ. rub’ – ر تურქ. urup ‘(ერთი) მეოთხედი’ და სხვ.

The Turkic languages throughout their development have always been characterized by vowelfulness, which is preserved at the present stage of development in the words of the Turkic origin. The pronunciation of two or more consonants at the beginning of a syllable is an irresistible moment of articulation for people of Turkish origin and because of this, words of Turkic origin do not contain the syllable CCV(C). At the same time, two consonants at the end of a syllable are not uncommon in both borrowed and Turkish words, cf. the very name of the people is Türk; that is, two consonants are not unusual at the end of a syllable).

The adaptation of borrowed words beginning with consonant complexes (two or more consonants) in Turkish is carried out in two ways – either by prothesis or epenthesis. In the report we will discuss some prothesis facts.

Prothesis < Greek prothesis ‘to put in front’ is the appearance of an additional sound (both consonant and vowel) at the absolute beginning of a word. In the case of Turkic languages, one of the narrow vowels (i, ı, ü, u) is an additional sound. At the beginning of a syllable, a narrow vowel is added before a two-consonant word and forms a new syllable with the first consonant of the compound. For example: Russian stakan – Azerbaijani istakan ‘glass’; French statistics – Turkish istatistik ‘statistics’, Italian skonto – Turkish iskonto ‘discount’, English stop – Turkish istop ‘to stand’ and others.

In the Grand Registry of the province of Gurjistan (1595), we met two Georgian toponyms in the prothetic Türkish form: استفانزمنده İstefānzmda< Georgian /stephanc‘minda/, and the skarebi was similar اسکارب İskârb.

Here we will dwell on the case of prothesis, when a narrow vowel is added to the root, a new syllable is formed, although the word does not begin with two consonants, but with one, namely the consonant /r/. Turkish words do not start with /r/: Rum- Urum “Greek”; Ital. robe – Turk. urba ‘clothes, clothing, dress’. Arabic rub’ – ربع Türk. urup <(one) quarter> etc.